

HEGEDŰS ANTAL

PATACHICH GÁBOR
kalocsai érsek élete
és restaurációs tevékenysége

HEGEDŰS ANTAL

PATACHICH GÁBOR
kalocsai érsek élete
és restaurációs tevékenysége

BUDAPEST-KALOCSA
2010

Kiadja:
MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA
MUNKAKÖZÖSSÉG (METEM) Budapest
KALOCSA-KECSKEMÉTI FŐEGYHÁZMEGYE és a
HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY
www.heh.hu

Felelős kiadó:
Bábel Balázs
Várszegi Asztrik

Sorozatszerkesztők:
Várszegi Asztrik
Zombori István

A kötet megjelenését támogatta:

A címlapon:
Ismeretlen festő: Patachich Gábor érsek
(18. század)

ISBN 978 963 9662 41 4
ISSN 1217-2669

Nyomdai előkészítés
Sigillum 2000 Bt., Szeged

Nyomdai munkák:
Juhász Nyomda, Szeged
www.juhasznyomda.hu

TARTALOM

Bábel Balázs

Lectori salutem! 7

Előszó	9
A Patachich család magyar vonatkozásai	11
Patachich Gábor ifjúkora	15
Patachich Gábor a zágrábi kanonok és szerémi püspök	20
A kalocsai egyházmegye vallási és politikai helyzete 1733-ban. (Korrajz).. . . .	25
A „botmagyarok” érseke	34
Patachich Gábor érseki kinevezése. A kezdés hónapjai.	40
Az 1734. évi kánoni látogatás és következményei.	46
A káptalan visszaállítása és a székesegyház fölépítése	54
A papság újjászervezése	62
A hitélet újjászervezése.	72
Patachich Gábor érsek kalocsai rituáléja	80
A pálya vége.	86
Utószó	90
Függelék	91
1. Lázító röpcédula 1735-ből	91
2. Patachich Gábor egyházmegyei szabályzata	91
3. Bács megye helységeinek névjegyzéke 1733-ból	98
Irodalom	105

Tóth Tamás

„Ha senki sem kezdi el, senki sem fogja befejezni”.
Patachich Gábor kalocsa-bácsi érsek (1733–1745) 109

Das Leben des kalotschaer Erzbischofs Gabriel Patačić und seine Tätigkeit bezüglich der Restauration der Erzbistums. Zusammenfassung.	131
Život Gabrijela Patačića kaločkog nadbiskupa i njegov rad na restauraciji nadbiskupije. Sažetak.	132
Illusztrációk: Részletek Patachich Gábor Rituáléjából.	133

Minden írástudó, aki jártas a Mennyeik Országának tanításában, hasonlít a család-
atyához, aki kincseiből régít és újat vesz elő. (Máté 13.52). Hasonlóan jár el a könyvki-
adó, amikor Hegedűs Antal levéltáros-történész ötven évvel ezelőtt írt disszertációját
és Tóth Tamás pap-történész közelmúltban írt kiegészítő tanulmányát együtt jelente-
ti meg. Az egyháztörténet-írásban nagy hiányt pótol ez a tudományos munka, mert
Patachich Gáborról még legnagyobb lexikonaink is csak szűkszavúan emlékeznek
meg, elrejtőzik unokaöccse, Patachich Ádám árnyékában. Ha magyar történelmi pár-
huzamot keresünk, akkor őt IV. Bélához, a második honalapítóhoz hasonlíthatnánk,
de ő nem a tatárjárás után, hanem a török hódoltság sokkal nagyobb pusztítását kö-
vetően élesztette újra az első érsek, Asztrik örökségét.

Patachich Gábor érsek három évszázados szünet után, 1733-ban költözött vissza
székvárosába, Kalocsára. Rá hárult a török hódoltság utáni újrakezdés, a Kalocsa-
Bácsi Érsekség újjászervezésének óriási feladata. Ennek az újrakezdésnek a nehézsé-
geit a későbbi idők pompája feledtette, így aztán nem meglepő, hogy azok ma már
egyáltalán nem nevezhetők közismertnek. Az érseket a szükséges intézményrend-
szer megalapítása-kiépítése (szeminárium, székesegyház, káptalan, plébániák) és
sok-sok egyéb teendője közepette mindössze néhány egyházmegyes pap segítette.
Precíz munkájának, erőfeszítéseinek sajátkezü emlékeit őrizi levéltárunk, hiszen
munkatársak hiányában sokszor maga írta leveleit-jegyzőkönyveit. Az említett fel-
adatok önfeláldozó életmódot kívántak meg tőle, és fel is őrölték erejét: fiatalon, alig
46 évesen hunyt el 1745-ben.

Nem sokkal több, mint egy évtizedes kormányzása mégis meghatározóvá vált az
egyházmegye jövője szempontjából, és különös megerősítést kapott unokaöccse,
Patachich Ádám személyében, aki 1776–1784 között követte őt a kalocsai érseki szé-
kben. Ádám nem tagadta, hogy szeme előtt célként lebegett Gábor nagybátyja kezde-
ményezéseinek befejezése, az ő erőfeszítéseinek megkoronázása. Mindezt akkor már
lényegesen jobb anyagi- és személyi feltételek között tehette. A 18. századi újjáépítést
tehát Kalocsa esetében egy családból kikerült két érsek, a két Patachich „keretezte”, s
a kiindulópontot Gábor tevékenysége, hősiess helytállása jelentette.

Gondviselészerű, hogy a könyv kiadásával egy időben újul meg az érseki kastély
és a székesegyház épülete, melynek alapkövét 1735-ben ő tette le. Teste az érseki
kriptában nyugszik, s várja a föltámadást. Amikor meglátogatjuk sírhelyét, jusson
eszünkbe Garay János verse: „A lelkes eljár ősei sírlakához, S gyűjt régi fénynél új
szövétnet”.

Kalocsa, 2009. szeptember 23.

† Balázs érsek

ELŐSZÓ

„Habent sua fata libelli!”
(Terentius)

Ez a könyv is azon fatális sorsú libellusok közé tartozik, amelyből oly sok íródott a Rákosi- és Kádár-diktatúra korában.

Kéziratom 1954-ben készült el, átgépelése és átadása előtt azonban „megsúgták”, hogy írásaimat sürgősen tüntessem el, mert az ÁVH házkutatásra készül. Atyai jóbarátom, Vecsey Jenő vállalta, hogy pesti lakásába viszi a csomagot, a kéziratot nemcsak átgépelem, de be is kötettem, a köteles példányokat pedig átadja az előírt helyekre. Meg is tettem, én pedig megvédtem 1955 júniusában a disszertációm, anélkül, hogy láttam volna az átadott kéziratom példányát. Azokban a viharos időkben, túlzás nélkül mondhatom, hogy kisebb gondom is nagyobb volt annál, hogy utána nézzek a bekötött példánynak. Így aztán fél évvel ezelőtt meglepett, hogy Takács József fordításában 2001-ben megjelent Stephanus Katona Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae első kötetének XII. oldalán azt olvastam, hogy „Hegedűs Antal: Patachich Gábor élete és restaurációs tevékenysége” című, közel 300 gépiratos oldalt tartalmazó, a budapesti Hittudományi Akadémiára beadott doktori disszertációja (Budapest, 1954) az ottani könyvtár kéziratai között tanulmányozható”. Ekkor, 54 év után, figyeltem fel arra, hogy az én, 130 oldalas kéziratomat 299 féloldalas formátumban gépelték le. A Katona–Takács kötetekben Thoroczky Gábor és Tóth Gergely a disszertációmról írt pozitív megjegyzéseit olvasva, arra gondoltam, hogy a rendszerváltás utáni szabad kutatási lehetőségben szerzett újabb ismereteimet is földolgozva, hasznosan gazdagíthatom a Patachich Gáborról alkotott képet. Ő ugyanis, többek között, a mai napig a horvát történetírás „fekete báránya”, és csak úgy ismerik, mint a „botmagyarok” érsekét. Patachich Gábor 1738-ban kiadott Rituáléjáról is csak most lenne mondanivalóm, mert 1950 után az Érseki Könyvtár régi részlegében az állítólag elloptott és devizáért eladott vétségek miatt nem juthattam be. Ezt a négy nyelvű (latin, magyar, német, illyr) Rituálét, amely, ismereteim szerint egyedülálló a 18. század liturgiátörténetében, csak most tanulmányozhattam az 1990 óta ott szakszerűen dolgozó könyvtárosoknak köszönhetően, a könyvtárban található rituálék gyűjteményével együtt. Meglátásom szerint, Patachich Rituáléja a korabeli jezsuita misszionáriusok (és a 2. Vatikáni zsinat által is sürgetett) inkulturációs szellemiségben íródott.

A Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége (METEM) készségének köszönhetően, örömmel adom át a fentiek szerint kiegészített és az utolsó 50 esztendő idevonatkozó irodalmát is feldolgozó libellust kiadásra. Amikor ezt nekik megköszönöm, nagyon reményem, hogy kiadványunk erősíteni fogja a trianoni tragédiák nyomán szétszaggatott, 950 évet megélt Kalocsa és Bácsai Főegyházmegye történelmi emlékét.

Szabadka, 2009 októberében

A PATACHICH CSALÁD MAGYAR VONATKOZÁSAI

A török harcok és az elnyomás századai nemcsak a politika, hanem a vérség kötelékeivel is egymáshoz fűzték a magyar és a horvát népet. Alig van nevezetesebb horvát család, amelynek ne lennének magyar tagjai.¹ A Zrínyiek, Frangepánok, Jellasicsok, Nádasdyak egyformán mondhatták magukat horvátoknak is, magyaroknak is.

Ugyanezt állíthatjuk a Patachichokról is.

Ma még egyetlen monográfiánk sincsen a családról, jóllehet Matasovics szerint² a bőséges történelmi kútforrások szinte önmaguktól kínálkoznak feldolgozásra.

Családi adatokat és genealogiákat csak egyes gyűjtemények adnak.³

A legértékesebb forrásmunka a család kiadásában jelent meg, mégpedig 1740-ben. A Patachichok ekkor voltak dicsőségük tetőpontján. A királyi kegy jóvoltából a család egyik ága bárói, a másik pedig grófi címet kap, főpapokkal és neves közéleti személyekkel dicsekedhetik. „Status Familiae Patachich, sive notitia illius universalis honorifica, aequae ac utilis” – A köztisztletnek örvendő Patachich család állapotának ismertetése – hirdeti a gazdag ornamentikával díszített címlap. A történelmi szempontból is értékes könyvet először a horvát nemzeti múzeumban őrizték. Ma a zágrábi egyetemi könyvtár tulajdonában van, a család levéltárával együtt.⁴

A „Status” szokás szerint két genealogiát közöl. Az elsőben megismerjük a család nemzetségfáját anyai ágon:⁵ Bikszádi Gerecz Terézia, Patachich Gábor édesanyja, teljes egészében magyar származású volt.

A második genealógiai táblázat, amely a család története szempontjából fontos, Patachich Boldizsárnak, a családfőnek nemzetségfáját hozza.⁶

A nemzetségfa tanúsága szerint a család őse: Nicolaus senior, a török elől menekülve húzódott föl Boszniából Szlavónia vidékére, Mátyás király uralkodásának utolsó éveiben. A bosnyák kisnemes itt veszi feleségül a tehetős és gazdag Herkffy család leányát, Katalint.

Fia, János, ugyancsak magyar lányt vesz magához feleségül a Zápolya családból származó Nagyvölgyi Annát.

1 NAGY Iván: *Magyar nemesi családok*. – WÜRZBACH: *Biographisches Lexicon*. – BOJNICSICS: *Der Ardel von Croatien*. Nürnberg, 1799-geneal táblázatai.

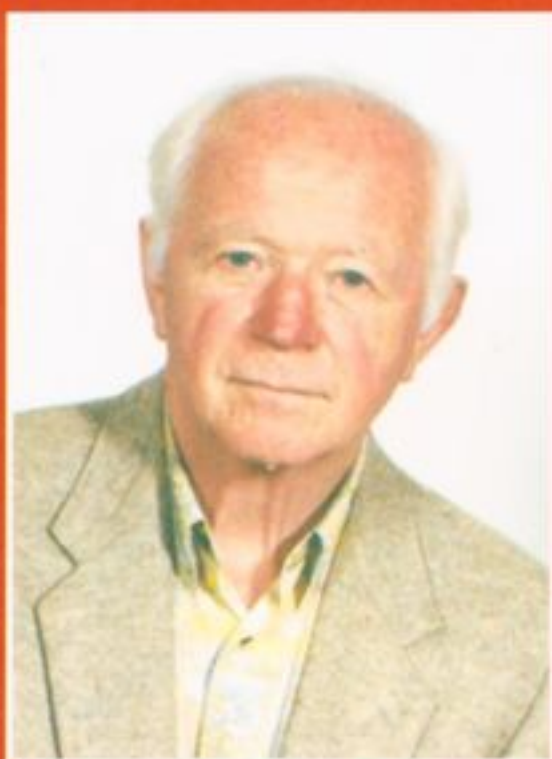
2 MATAŠOVIĆ, Josip: *Prilog genealogiji Patačića*. (Adalékok a Patachichok nemzetségtáblájához). Zagreb, 1928. –.

3 NAGY i. m. 9. 139–144. – WÜRZBACH: i. m. 21. 341–346. – BOJNICSICS: i. m.

4 Jelzete: S. M. 33 D. 1. – Matašović idézett munkája a könyvnek horvát nyelvű ismertetője.

5 Patachich Boldizsárnak, a családfőnek csak a 2. házasságából születtek gyermekei.

6 *Arbor Generationis et Successionis de et in Castro ac Bonis Melen aliter Zajezda anno 1728*. – (Melen, más néven Zajezda Nemzetség- és örökösödési fája 1728-ban).

Hegedűs Antal – a teológia és a történettudomány doktora, 1928-ban a Szabadka melletti Bajmokon született. 1969-ig lelkipásztor a Kalocsa–Bácsi Főegyházmegyéhez tartozó Tázláron és Hercegszántón, a biblikum tanára a szegedi Hittudományi Főiskolán. 1970-ben Jugoszláviába távozik, 1975-ben laicizáltatja magát, megnősül, két gyermekük és három unokájuk van. Húsz évig a Vajdasági Levéltárban dolgozott és tudományos munkatársa volt az Újvidéki Egyetem Történelmi Intézetének. Szabadkán él.

Könyvei, tanulmányai és szakcikkei magyar, szerb, német és román nyelven jelentek meg. Könyvei közül jelentősebbek: Népélet és jogalkotás a középkori Újlakon (Újvidék, 1983), Bácskai és bánáti jobbágylevelek (Újvidék, 1984), Agrarni odnosi u torontalskoj „Županiji u Banatu 1779–1848 (Torontál vármegye birtokviszonyai 1779–1848 Novi Sad, 1987), Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767–1867 (Vajdaság demográfiai és agrár-statisztikája 1767–1867, Novi Sad, 1991), Északbácskai magyar cserkészlet. Az újraindulás évei. 1993–2006. (Szabadka, 2007).

